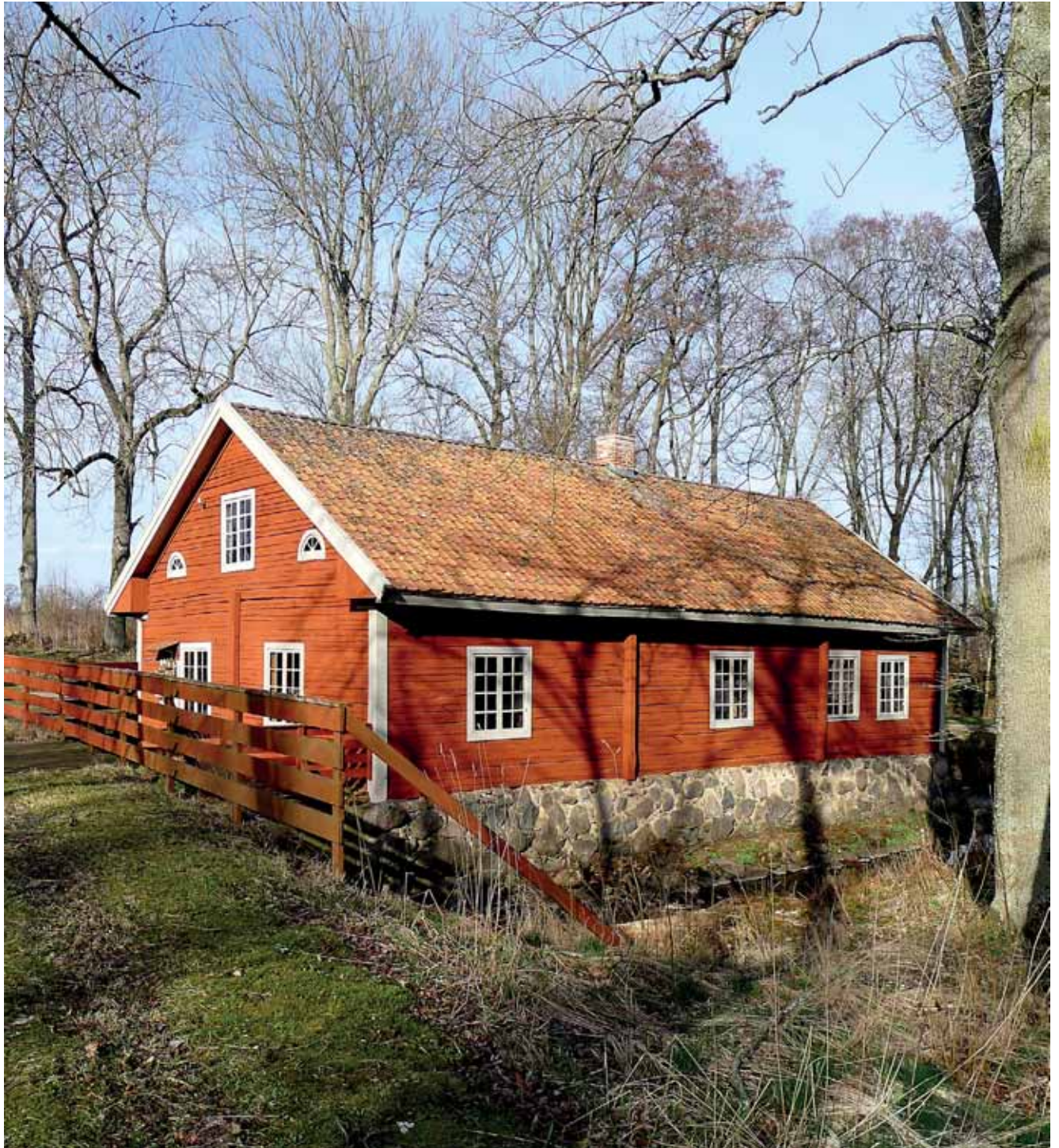

Almnäs, smedjan

Renovering av stomme m m 2013

Almnäs, smedjan - Renovering av stomme mm
Almnäs 1:1, Norra Fågelås sn
Hjo kn, Västergötland
Antikvarisk slutbesiktningsrapport
Thomas Carlquist
Byggnadshistorisk rapport 2014:9r

Renovering av stomme på
Smedjan på Almnäs,
Almnäs 1:1,
Norra Fågelås socken i Hjo kommun, Västergötland.

Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

Renoveringsarbeten har utförts på rubricerade byggnad under antikvarisk medverkan av Västergötlands museum genom undertecknad. Med anledning av att arbetena avslutats har antikvarisk slutbesiktning utförts den 8 okt. 2013. Närvarande vid besiktningen var även för ägarna, Thomas Berglund och Birgit Østervold.

Bakgrund

Almnäs är det största av de många stora godsens som utgör Guldkroken vid Vätterns västra strand, på en sträcka av ett par mil norr resp. söder om Hjo. Almnäs har anor från medeltiden då det tillhörde Alvastra kloster, men dagens byggnadsbestånd härrör i allt väsentligt från 150-årsperioden 1700-talets mitt till 1900-talets början. Bland gårdens rikhaltiga och differentierade karaktärsbyggnader märks främst corps-de-logiet (1700-tal), ladugården i skiftesverk och gjuten sten, samt gårdskontoret (båda sent 1800-tal). Vidare finns ett stall och arbetarbostäder av olika slag, de flesta ritade av mer eller mindre kända arkitekter. Av särskilt intresse är det stora spannmålmagasinet, uppfört 1821, som enligt ett brandförsäkringsprotokoll 1827 innehöll tre loft, och med "...vid ingången en utbyggd frontespis med fyra kolonner och vacker resning".

Av de många ekonomibyggnaderna märks bränneri, slakthus, och den här aktuella smedjan/snickerverkstaden. Byggnaden ligger NO om huvudbyggnaden i anslutning till Svandammen, vars utlopp passerar omedelbart söder om huset, som här står på en hög murad sockel av natursten. Smedjan ska vara byggd 1856 och ersatte då en föregångare från 1700-talet. Det är ett knuttimrat hus, delat i två avdelningar, smedja/verkstad mot väster och snickeri mot öster. Exteriören är rödfärgat timmer utan panel och med vitmålade fönster- och andra snickerier. Taket är täckt med tegel, enkupigt mot norr och flacktegel mot söder. På västra gaveln har troligen under 1900-talets första decennier gjorts en mindre tillbyggnad för förråd vid själva smedjan.

Kulturhistorisk status

Almnäs har länge betraktats som en av de mest kulturhistoriskt intressanta större gårdsanläggningarna i Skaraborg. Det mångfacetterade byggnadsbeståndet speglar den stora mångfalden verksamheter som förekommit på gården, där de flesta funktioner inrymts i särskilda byggnader. Smedjan utgör en viktig del av beståndet av ekonomibyggnader på Almnäs.

Almnäs ingår i Riksintresseområde för kulturmiljövården, R-33. Godset är även uppmärksammat i byggnadsinventering av Hjo kommun 1976.

Skadebild

Tillbyggnaden från början av 1900-talet har under en följd av år försämrats betydligt på grund av rötskador. Placeringen vid den lilla vägen upp mot huvudbyggnaden har försvårat underhåll. Tillbyggnadens läge omedelbart intill vägbanken, och vars syllar ligger gott och väl 1,5 m under vägbanan, har sannolikt medfört och påskyndat skadorna i tillbyggnadens stomme. Museet motsätter sig därför inte en rivning av smedjans tillbyggnad, då det synes viktigare att den gamla delen (knuttimmer, 1856) blir restaurerad på lämpligt sätt. Förestående arbeten omfattar stomskador i smedjan, på gaveln och i norra väggen, samt återställande av den ursprungliga västra väggen/fasaden, till vilken dels bottenvåningens båda gavelfönster, dels de båda lunetterna finns kvar. Gavelfönstren flyttades sannolikt till tillbyggnaden när denna tillkom i början av 1900-talet. Dessa avses nu återmonteras i sina gamla lägen. Den betonggjutning som tillbyggnaden står på bör emellertid bibehållas, dels som ett stöd för och mot vägbanken, dels som ett skydd av naturstensmurningen under smedjan vid fallet från dammen.

Syfte

Att reparera timmerskador och genom avlägsnande av tillbyggnaden underlätta kommande/framtida renoveringsarbeten på smedjan.

Aktuella åtgärder

Åtgärda skador och brister enligt ovan.

Arbetsbeskrivning

Reparation av smedjan på Almnäs gård. K-mäkt Byggnadsvård, Mats Renström AB, Solistvägen 9, 541 57 Skövde.

Tidigare renoveringsåtgärder

År 1996 lades taket om med hjälp av byggnadsvårdsmedel.

Utförda åtgärder 2013

Den sekundära utbyggnaden på västra gaveln revs genom ägarnas försorg innan renoveringsarbetena påbörjades.

- Dörr på västra gaveln borttagen och öppningen återställd som fönsteröppning genom komplettering med timmer i bröstningen.
- Ny karm tillverkad för detta fönster.
- Ny karm tillverkad för västra fönstret på norra fasaden.
- Rötskadad syll, ca 3 m, bytt på västra gaveln.
- Syll och ytterligare fyra varv timmer, från hörnet till porten, bytta på norra långsidan. Tätning med mossor.
- Karm och tröskel nyttillverkade till västra porten mot norr.
- Portbladen renoverade i nederkant.
- Samtliga fönster åtgärdade på gavel mot väster. Härvid tillvaratogs, renoverades och återplacerades de båda fönstren från det sekundära tillbygget, vilka tidigare hade suttit i timmerstommen. Nya foder tillverkades till dessa och delvis till de övriga fönstren.
- De båda små lunetterna renoverades och nya foder tillverkades.
- En del av den grova, elegant profilerade taklisten nyttillverkades för den lilla sträcka på gaveln som saknats sedan tillbygget tillkom.
- Den inklädda ”lådan” vid SV hörnet av takfoten rekonstruerades lika bef. på övriga hörn.

Övrigt

Parallellt med ovanstående arbeten har, vid sidan av de bidragsanknutna åtgärderna och genom Almnäs Bruks försorg, följande arbeten utförts på smedjan.

- Byggnaden målad med slamfärg, Falu Ljus.
- Fönstersnickerier, listverk & knutar, vindskivor mm, målade grå med linoljefärg i grön umbra, efter framskrapade prov på byggnaden.
- Portarnas dörrblad målade med linoljefärg i guldockra efter att en tid varit svarta. Ursprungskulör något oklar.
- Takteglet har lagts om och skorstenen nymurats.
- Marken har justerats i husets omedelbara närhet för avledande av vatten.

Administrativa uppgifter

Kostnader

Arbetet var kostnadsberäknat till 85.570 kr. Beroende på diverse tillkommande arbeten kom slutsumman att belöpa sig till 152.250 kr.

Byggnadsvårdsbidrag

Bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse: 50.000 kr. Beslut om bidrag från länsstyrelsen Västra Götalands län 2012-04-12.

Antikvarisk medverkan

Thomas Carlquist, Västergötlands museum, Skara.

Beställare

Almnäs Bruk AB, Almnäs, 544 94 Hjo.

Entreprenör

K-mäkt Byggnadsvård, Mats Renström AB, Solistvägen 9, 541 57 Skövde.

Arbetsledare

Mats Renström/Fred Langnemar.

Byggmöten

har inte hållits.

Besiktningar

Inledande besiktningar och diskussioner med anledning av att museet kontaktades av ägaren redan under 2009. Besiktning inför påbörjad renovering samt besiktningar på arbetsplatsen ungefär en gång i veckan under arbetstiden. Anti-kvarisk slutbesiktning den 8 oktober 2013.

Tidsperiod

Arbetena påbörjades under vårvintern 2013 och avslutades i september 2013.

Fotodokumentation

Digital fotografi. Bilderna förvaras på Västergötlands museum, Skara.

Handlingar

Handlingar i ärendet sökes i Västergötlands museums arkiv under Norra Fågelås, diariernr 966-2009 samt hos Länsstyrelsen Västra Götalands län under diariernr 434-33083-2011. Västergötlands museums projektnr var 10878.

Besiktningens utlåtande

Vid slutbesiktningen den 8 okt. 2013 konstaterades att arbetena enligt ovan var avslutade. Beträffande vindskivor och viss målning av bl a fönster återstod en del arbete, vilket Almnäs Bruk själv ombesörjer. Efter vad länsmuseumet för övrigt erfar har arbetena utförts väl, med stor skicklighet och i förekommande fall enligt museets rekommendationer. Utförda arbeten godkändes från antikvarisk synpunkt den 18 okt. 2013.

VÄSTERGÖTLANDS MUSEUM

Skara i april 2014

Thomas Carlquist

1:e antikvarie

Fotografier

Omslagsbild: Smedjan på Almnäs efter renovering. April 2014.
Foto: Thomas Carlquist.

Foto: Thomas Carlquist

*Smedjan på Almnäs innan arbetena påbörjades. Dörrarna längst till vänster går till fd snickeriverk-
staden. Till höger ses den lilla tillbyggnaden, ett förråd till själva smedjan. Foto juli 2012.*

*Tillbygget låg omedelbart intill den lilla vägen som går över dämnet vid Svandammen. Man kan på
bilden ana att tillbygget sjunkit betydligt i hörnet mot bäcken. Foto juli 2012.*

Foto: Thomas Carlquist

Förrådet nåddes dels utifrån, dels inifrån smedjan via en dörr som upptagits i ett tidigare fönster. Notera närheten till vägbanken till höger. Juli 2012.

Vägbanken ligger en dryg meter över smedjans golvnivå, vilket gjorde att fukt och blöta hade svårt att torka ut, med rötskador som följd. Juli 2012.

Vid utloppet från Svandammen syntes tydligt att tillbygget hade tagit skada. Juli 2012.

Foto: Thomas Carlquist

Vänster: Där tillbygget mötte timmerstommen hade det välarbetade hörnpartiet i takfoten skadats.
Höger: Den profilerade taklisten hade gått runt hörnet med ca 50-60 cm (NO hörnet). Juli 2012.

När tillbygget rivits framträdde den gamla ytterväggens ljusa rödfärg som suttit dold i ca 100 år. Även lunetten till höger hade suttit inbyggd och dold. Sept. -12

I nordvästra hörnet av smedjan var syllar och flera stockar rötskadade. Juli -12 och sept. -12.

Foto: Thomas Carlquist

Dörröppningen mellan smedjan och förrådet återställdes till en fönsteröppning med nytt timmer i bröstningen. Mars -13.

Det delvis skadade hörnet i takfoten avslöjade också en äldre färgsättning med knutar och listverk i grått. Mars-13.

Lunetten som suttit inbyggd och dold hade samma grå färg. Mars -13.

Foto: Thomas Carlquist

Fönsterbågarna i förrådet hade tidigare suttit i timmerstommen, varför de togs tillvara för renovering. Alla bågarna togs in på verkstad och skadade delar byttes ut. Mars -13.

Samtidigt nyttillverkades saknade eller skadade foderbräder och den del av den profilerade taklistan som saknades. Fred Langnemar på K-märkt betraktar sitt arbete. Mars -13.

Olika grå pigment provades för de oljemålade delarna. Lunetten är målad med den något kyligare grå umbran och fönstret med den varmare gröna umbran. Den senare liknade mest de gamla färgproverna och användes för hela huset. April -13.

Foto: Thomas Carlquist

Arbetet påbörjat med byte av skadat timmer i smedjan. April -13.

Vänster: Huset lyftes någon dm på domkrafter och de dåliga delarna togs bort. Långväggen mot norr, där inte bara syllan var skadad. Apr. -13.

Höger: Västra gaveln; en ny stock förbereds för det skadade partiet av syllan. Den gamla elcentralen har fått sitta kvar som en erinran om att huset också använts som verkstad i senare tid. Apr. -13.

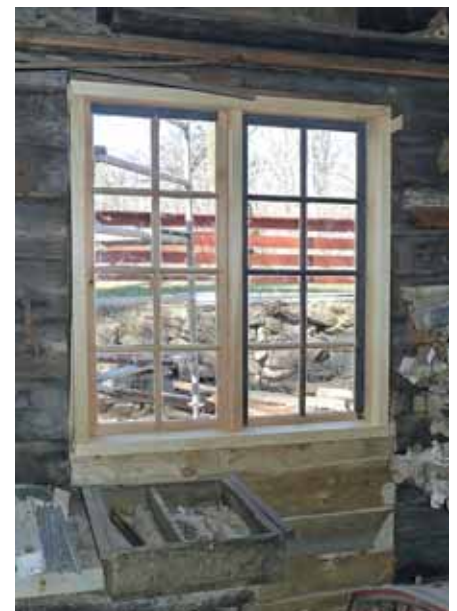
Foto: Thomas Carlquist

Långväggen mot norr med renoverat parti mellan hörnet och portarna. Maj -13.

Den nya syllen (här mot väster) anpassades till grundstenarna. Maj -13.

Fönster i den fd dörröppningen mot förrådet. Ny timrad bröstning (jfr s. 9) och ny karm till de renoverade bågarna. Maj -13.

Foto: Thomas Carlquist

Vänster: Fred skär stocken till lagom höjd för den nya karmen på långväggen mot norr. Höger: Hål för en förstärkande dymling borras i översta stocken. Maj -13.

Gåten (skåran) i väggen hade klarat sig bra utan skador. När karmen monteras ger konstruktionen stadga åt väggen. Maj -13.

De nya delarna till sydvästra takfotshörnet. Juli -13.

Foto: Thomas Carlquist

Samma parti av den restaurerade långväggen som på föreg. sida. Ny fönsterkarm och renoverade bågar monterade. Okt. -13.

Portarna till smedjan. Nya delar i underdelen av bladet. Ny karm och ny tröskel tillverkades för denna port. Okt. -13.

Nedan: Hösten 2013 var de bidragsanknutna arbetena avslutade. Arbeta pågick ännu en tid med rengöring av taket, ommurning av smedjans skorsten och målning av fönstren. Okt. -13.

Foto: Thomas Carlquist

Smedjan på Almnäs efter renovering och återställande av västra gaveln. Apr. -14.

Ovan: Lunetten på västra gaveln åter i dagsljuset med ny foderbräda, och takfoten i hörnet återställd. Apr. -14.

Vänster: Portarna till snickeriverkstaden (till vänster på bilden överst) kan vara ursprungliga med en profilerad panel typisk för 1800-talets mitt. Eftersom osäkerhet rådde om ursprunglig färg valdes en tänkbar guldockra. Apr. -14.

Foto: Thomas Carlquist

Ovan: Smedjan från sydväst med den återställda västra gaveln.

Nedan: Smedjan från sydost med den höga sockeln invid Svandammens utlopp. Apr. -14.

Rapporter 2013-2014 i ämnet bebyggelse från Västergötlands museum

- 2013:1 Åkleby bro vid Sörbylunds kraftstation. Frösve socken, Skövde kommun, Västergötland. Renovering/ombyggnad 1996. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:2 Projekt Uppdatering Bebyggelseregistret – Kyrkor. Bebyggelsehistorisk rapport.
- 2013:3 Gudhammar. Gudhammar 2:11, Hova socken, Gullspångs kommun, Västergötland. Renovering av spannmålsmagasin 2012. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:4 Råda kyrka. Råda socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Omläggning av spåntak 2010. Bebyggelseantikvarisk rapport.
- 2013:5 Södra Fågelås kyrka. Södra Fågelås socken, Hjo kommun, Västergötland. Spånomläggning 2011. Bebyggelseantikvarisk rapport.
- 2013:6 Håle-Tängs kyrka. Håle socken, Grästorps kommun, Västergötland. Renovering 2009-2012. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:7 Förslag till bevarandeplan för Källby kyrkogård. Götene kommun, Västergötland. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:8 Förslag till bevarandeplan för Skeby kyrkogård. Götene kommun, Västergötland. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:9 Förslag till bevarandeplan för Broby kyrkogård. Götene kommun, Västergötland. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:10 Förslag till bevarandeplan för Hangelösa kyrkogård. Götene kommun, Västergötland. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:11 Förslag till bevarandeplan för Ullervads kyrkogård. Mariestads kommun, Västergötland. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:12 Stora Flyhov. Flyhov 1:1, Husaby socken, Götene kommun, Västergötland. Restaurering av vävtapeter 1995-1996. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:13 Vinköls kyrka. Vinköls socken, Skara kommun, Västergötland. Ut- och invändig renovering 2011-2012. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:14 Skålltorp. Skålltorp 2:4, Skärvs socken, Skara kommun, Västergötland. Renovering av skiftesverkslada 2012-2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:15 Vård- och underhållsplan för Västergötlands museums byggnader. Fornbyn, Kråks, Heljesgården, Johannas stuga och Ölanda kapell. Skara, Bolums och Istrums socknar, Skara och Falköpings kommuner, Västergötland. Byggnadshistorisk rapport.
- 2013:16 Skallmeja kyrka. Skallmeja socken, Skara kommun, Västergötland. Omläggning av kyrkogårdsmur 2013. Bebyggelseantikvarisk rapport.
- 2013:17 Garage, Mössebergsparken. Mösseberg 49:50, Falköpings socken, Falköpings kommun, Västergötland. Renovering av tak och stomme. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:18 Villorna Eira, Svea, Götha och Societetshuset i Hjo. Del av Hjo Norr 3:59, Hjo socken, Hjo kommun, Västergötland. Renovering och målning 2012-2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:19 Klockarbolet. Odensåkers Klockarbol 1:9, Odensåkers socken, Mariestads kommun, Västergötland. Invändig renovering av manbyggnad 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:20 Vara tingshus. Vara kommun, Vara socken, Västergötland. Fasadenovering 2012. Bebyggelseantikvarisk rapport.
- 2013:21 Anestad Västergården. Anestad 2:19, Främmostads socken, Essunga kommun, Västergötland. Fogning m.m. av ladugård. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:22 "Stenboa" vid Faledreven. Prästgården 36:1, Segerstads socken, Falköpings kommun, Västergötland. Renovering av fasader 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2013:23 Skånings-Åsaka kyrka. Skånings-Åsaka socken, Skara kommun, Västergötland. Fasadrenovering 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2014:1 Gluggetorpet. Råda Ågården 3:4, Råda socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Omläggning av del av vasstak 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

- 2014:2 Kv. Anden 6. Anden 6, Baggstedtska gården, Hjo stad och kommun, Västergötland. Renovering av veranda och balkong 2012-2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2014:3 Kv. Kopparslagaren 10. Hjo socken och kommun, Västergötland. Renovering och målning av fasader 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2014:4 Kihlbergsgården. Kv. Långan 8, Hjo socken och kommun, Västergötland. Renovering av tak på gårdshus 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2014:5 Hällestads kyrka. Hällestads socken, Falköpings kommun, Västergötland. In- och utvändig målning 2013. Bebyggelseantikvarisk rapport.
- 2014:6 Tidaholms kyrka. Agnetorps socken, Tidaholms kommun, Västergötland. Puts och plåt- arbeten på tornet 2013. Bebyggelseantikvarisk rapport.
- 2014:7 Västerplana mejeri. Västerplana 3:8, Västerplana socken, Götene kommun, Västergötland. Renoveringsarbeten 2002-2012. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2014:8 Bosgården. Gerum 14:2, Östra Gerums socken, Tidaholms kommun, Västergötland. Omläggning av vasstak på norra ladugården 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2014:9 Almnäs, smedjan. Almnäs 1:1, Norra Fågelås socken, Hjo kommun, Västergötland. Renovering av stomme m.m. 2013. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.